Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában – Interpretációk egy témára

Szerkesztette
Horváth Zita és Sz. Halász Dorottya

MISKOLCI EGYETEMI KIADÓ • 2015

Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában – Interpretációk egy témára

Szerkesztette:
Horváth Zita
és
Sz. Halász Dorottya

MISKOLCI EGYETEMI KIADÓ
2015

A tanulmánykötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap
Könyvkiadás Kollégiuma támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

A tanulmányokat szakmailag ellenőrizte:
Chava Baruch, Csíki Tamás, Fazekas Csaba, Gyulai Éva,
Horváth Emőke, Kegyes Erika, Kunt Gergely, Lehotay Veronika,
Lendvai L. Ferenc, Miklós Gabriella, Sáry Pál, Stipta István,
Sz. Halász Dorottya, Szigeti Jenő

Az angol nyelvű összefoglalókat lektorálta:
Szabóné Papp Judit

© Szerzők, 2015
Szerkesztés © Horváth Zita–Sziszkoszné Halász Dorottya, 2015

A borítón látható kép: Olajfa Jeruzsálemben
Forrása: Ariel Hungary
www.bibliatanitasok.hu

ISBN 978-615-5216-81-7

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő ... 7

1. Zsidó-keresztény kapcsolatok az ókortól az újkorig

GRÜLL Tibor: „Kitérők és betérők" – Zsidó és keresztény vallási misszió az ókorban ... 11

SÁRY Pál: A zsidó-keresztény viszony szabályozása a római jogban ... 24

HORVÁTH Emőke: A zsidóság helyzete a vizigót királyságban Rekkared (586–601) uralkodásának idején ... 39

LENDVAI L. Ferenc: Zsidó diaszpóra a keresztény Európában ... 48

TÓZSA-RIGÓ Attila: Újabb adatok az ausztriai zsidóság közép-európai üzleti hálózatához a késő középkorban és a kora újkorban ... 53

2. A történelmi Magyarország zsidósága

GYULAI Éva: Periferikus centrumok – A miskolci zsidóság 18–19. századi intézményei és központi helyszínei ... 71

STIPTA István: Egy különös vád – Adalék a tiszaeszlári per történetéhez ... 128

CSÍKI Tamás: Önszerveződés és társadalmasodás – Zsidó egyesületek Kárpátalján a dualizmus korában ... 138

MIKLÓS Gabriella: A *zsidó* szó nyelvi képe a magyar nyelvben – *Zsidónak is szent asszony Mária* ... 150

KEGYES Erika: Sztereotípiák és eszményképek találkozása – Konstrukciók és projekciók a zsidó nőkről közvetített nőképben 1880–1930 között ... 159

PREPUK Anikó: A betegsegélyező egyletek és az önképzőkörök szerepe a magyar zsidó kivándorlók integrációjában New York Cityben a 20. század első felében ... 183

3. Antijudaizmus és antiszemitizmus

KENDE Tamás: Vérvádak a kelet-európai antiszemitizmus szellemtörténetében – Módszertani és historiográfiai megközelítések ... 203

STARK Tamás: Az „idegen" zsidók galíciai deportálásának előtörténete ... 228

FAZEKAS Csaba: Adalékok Prohászka Ottokár és a numerus clausus kapcsolatához ... 241

MAGYAR CZIFRA Vera: Az antiszemitizmus mint a kommunikáció intézménye a participációs modell alapján ... 253

4. Üldöztetés és embermentés a holokauszt idején

LEHOTAY Veronika: A holokauszt jogtörténeti megközelítése – A magyarországi zsidótörvények a Kúria gyakorlatában 267
SULYOK Izabella: Gettósítás Vas és Zala megyében 281
NAGY V. Rita: Teológia és antiszemitizmus – Félelem az egyház „elzsidósodásától" – áttérések és korlátozásuk a református egyházban 1944-ben 296
SZIGETI Jenő: MEGTŰRTEK AZ ÜLDÖZÖTTEKÉRT – A szabadegyházi közösségek embermentő szolgálata a holokauszt idején 310
MOLNÁR Judit: Kávéházi embermentés – Komoly Ottó, a Magyar Cionista Szövetség elnöke mentésről, ellenállásról, 1940–1944 320
KARSAI László: Zsidó ellenállók, törvénysértők 331
SZ. HALÁSZ Dorottya: Amerikai magyar reakciók a magyar holokauszt idején 340
KUNT Gergely: *„Elvisznek a lepecsételt kocsik a HALÁLBA"* – Egy hír fogadtatástörténetei kamasznaplókban 355
JEGES Edit: A holokauszt-tanúságtételek társadalmi nemi üzenete – A *Kindertransport* női és férfi szemmel 366

5. Holokauszt-oktatás – Kinek, miért, hogyan?

BARUCH, Chava: Hogyan tanítsunk a holokausztról? – A Yad Vashem pedagógiai felfogásának alaptézisei 377
SZÜCS Marianna: Mit tanítanak a holokauszt-túlélők a ma embere számára? 390
M. VARGA Katalin: Az EMBER érintett… 407

Kötetünk szerzői 421

EGY KÜLÖNÖS VÁD – ADALÉK A TISZAESZLÁRI PER TÖRTÉNETÉHEZ

STIPTA ISTVÁN

A nagy visszhangot kiváltó vérvád-per egyik különös mozzanata az ügyészi vádemelés volt. Az eljárás hivatalosan a közigazgatási (rendőri) perszakasszal kezdődött, amelyben össze kellett gyűjteni a Solymosi Eszter eltűnésével összefüggő (jogilag értékelhető) bizonyítékokat, és verziókat kellett kialakítani az esetleges bűncselekményről és ennek feltételezett elkövetőiről. Ez az eljárási szakasz (mint később kiderült) nem volt eredményes, mert a közreműködő hatóságok kezdettől a rituális gyilkosság tetteseit keresték. A második eljárási fázisban, az előnyomozás időszakában is csupán ebben az irányban folyt adatgyűjtés, és kizárólag ebben a körben hallgattak ki tanúkat, és rögzítettek személyi bizonyítékokat. E perszakasz végén a hatóságoknak egyetlen, az eredeti feltevést igazoló tárgyi bizonyítékuk sem volt, a gyilkosság gyanúját továbbra is a 14 éves Scharf Móricz vallomására alapozták. A vádemelés időszakában (a harmadik eljárási periódusban) még azt sem lehetett kizárni, hogy az 1882. június 18-án előkerült tiszadadai hulla Eszter holtteste volt. Ha pedig idegen holttestet találtak, még az is feltételezhető volt, hogy az eltűnt lány életben volt. Ilyen helyzetben kellett az ügyészségnek eldöntenie, hogy a hiányos vizsgálat ellenére, és érdemi bizonyítékok nélkül vádat emel, bizonyítás-kiegészítést rendel el, vagy megszünteti a vizsgálatot. Kozma Sándor országos főügyész – noha meg volt győződve a vád tarthatatlanságáról – mégis megnyitotta a büntető-eljárás további szakaszait, és vádemelési javaslattal élt. E különös döntés előzményeit, indokait és következményeit tekintjük át.

***

Az 1882-ben érvényesülő büntetőeljárási normák nem szabályozták egyértelműen az ügyészség közvádlói hatáskörét. A bűnper megindítása sem volt ügyészi döntéshez kötve, a korabeli közvádló indítványozási joga csupán a második eljárási szakasznak tekintett elővizsgálat kezdeményezésére vonatkozott. A tiszaeszlári büntetőeljárásban kiderült: még az is tisztázatlan volt, hogy az ügyészi indítványok hogyan, milyen mélységben határozhatják meg a vizsgálati cselekményeket. A per idején hatályos jogszabályok között nem találunk rendelkezést arról sem, hogy milyen perjogi következménnyel jár a vizsgálat alatti vagy a tárgyalás során beterjesztett közvádlói vádejtés. A gyakorlatot bénító ellentmondás alakult ki esetünkben is az irányadónak tekintett büntetőeljárási szabály (ún. Sárga könyv)[1] és az ügyészségi törvény (1871. évi

[1] A képviselőház által az ideiglenes bűnvádi eljárásról szóló törvényjavaslat tárgyalására kiküldött tizenöt tagú bizottság jelentése. Képviselőházi Irományok. 1869. XVI. köt. 288–308. A 122 §-ból álló tervezetet az igazságügy-miniszter 1872. május 1-jén, 4765. számú rendeletével a Királyhágón inneni bíróságoknak „egyértelmű eljárás végett” megküldte. Az ügyészségeket a budapesti főügyész 1872. május 18-án, 3224. számú rendeletével hívta fel a jelentés követésére.

XXXIII. tc.) nyilvánosságra, valamint az ügyészi hatáskörre vonatkozó rendelkezései között.[2]

A per során kiderült, hogy a kortársak által kívánatosnak és a hatályos jog által követendőnek tartott vádelv a gyakorlatban ellentmondásosan érvényesült. Ez a bizonytalanság a szabályozás hiányossága és a törvénykezési praxis ellentmondásai miatt általában jellemezte a korabeli igazságszolgáltatást. A rendkívüli érdeklődést kiváltó nagy per különös dimenzióba helyezte és nyilvánossá tette az említett törvényhozási és ítélkezési hiányosságokat.

A vizsgálóbírói határozat

A Sárga könyv 78. §-a szerint a vizsgálat befejezése után a vizsgálóbíró köteles volt az ügy iratait a királyi ügyésznek átadni. A Solymosi Eszter eltűnési ügyében 1882. július 29-én indult vizsgálóbírói eljárás 1882. október 22-én zárult. Bary József vizsgálóbíró az iratokat indítványtétel végett még ezen a napon átadta a nyíregyházi királyi ügyészségnek.[3]

Az ügyészi vádindítvány

Az ügyészség köteles volt a vádlottak vád alá helyezése vagy a vizsgálat megszüntetése iránti indítványát harminc nap alatt előterjeszteni. Abban az esetben, ha a vizsgálatot hiányosnak tartotta, nyolc napon belül a törvényszék vádtanácsánál indítványozhatta a nyomozati anyagok kiegészítését. Ha a királyi ügyész vád alá helyezést kezdeményezett, „határozottan és külön" meg kellett jelölnie azon büntetendő cselekményeket, amelyekre „a vád alá helyezési határozatot kiterjeszteni kívánja".

Az ügyészi vádindítvány benyújtására csaknem egy fél évig, 1883. április 14-ig kellett várni.[4] A vádirat elkészítésével Kozma Sándor főügyész Szeyffert Ede budapesti főügyész-helyettest bízta meg. Kozma álláspontja az volt, hogy ebben az ügyben a vádemelést nem lehet jogilag védhető és a nyilvános tárgyalás próbáját kiálló bizonyítékokkal alátámasztani. A vádhatóság döntését azonban már ebben az időszakban egy nyomós, jogon kívüli szempont határozta meg: el szerette volna kerülni azt a látszatot, hogy kormányzati nyomásra (államérdekből) szüntetik meg az eljárást, és így kívánják kimenteni a perbe fogott zsidókat.

Az ügyészi vádindítványnak a korabeli eljárásjog hiányosságaival összefüggő indokai is voltak. A vizsgálatot elvben irányító ügyésznek az eljárás ezen szakaszában

[2] Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945.* Legfőbb Ügyészség. Budapest, 2011, 86.; Bary József tiszaeszlári vizsgálattal kapcsolatos iratai. OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 1847/I–II. (a továbbiakban: OSZK Bary) 671–672.

[3] OSZK Bary 685. Vizsgálóbírói végzés. Nyíregyháza, 1882. július 29.; Kövér György: *A tiszaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek.* Osiris Kiadó, Budapest, 2011, 750. (a továbbiakban: Kövér György) 524–532.

[4] *A tiszaeszlári bűnper. Bary József vizsgálóbíró emlékiratai.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1933. (a továbbiakban: Bary) 538.

ugyanis nem volt lehetősége a bizonyítékok szabad mérlegelésére, ezért akkor is vádat kellett emelnie, ha csupán a tanúvallomások ellentmondásait akarta tisztázni. A per idején, 1883. április 18-án egy jogtudományi vitában Halmágyi Sándor éppen ügyünket szóba hozva bírálta a korabeli eljárásjog e szembeötlő hiányosságát. A tiszaeszlári perben – írta – „az ügyészség kénytelen volt vádindítványában hangsúlyozni, hogy szükséges a vád alá helyezés azért, mert végtárgyalás nélkül, közvetlenség nélkül, nem lehet megállapítani a legnagyobb részt szertehúzó vallomások valódi jelentőségét. Tehát a királyi ügyész, az agresszív hatalom kénytelen beismerni, hogy jó lenne már itt [a vizsgálati szakaszban] a contradictórius, szóbeli eljárás; mert itt, már a vád alá helyezés kérdésénél meg lehetne oldani egy roppant nehézséget, mely mindenkit fájdalmasan kell, hogy izgasson.[5]

A védelem is erre az álláspontra helyezkedett. Eötvös Károly szerint „a vádnak voltaképpen nincs tárgyi ténye s a vádlottakat valósággal semmi komoly jelenség nem terheli". Az ügyészségi vádemelést Eötvös Károly is tudomásul vette, mert a „felizgatott társadalom nyilvánosságot követelt, s ezt vádemelés nélkül elérni nem lehetett".[6]

Bary József vizsgálóbíró szerint is legfőbb ideje volt, hogy a főügyészség vádiratot nyújtson be. „A per beszüntetéséről az ügynek ebben a stádiumában már nem lehetett többé szó. Ilyen indítvány előterjesztése az államhatalmat képviselő ügyészség részéről a keresztény közvélemény olyan felháborodását válthatta volna ki, amelynek következményeit Tisza Kálmán, aki pedig ez időben hatalma tetőpontján állott, sem hagyhatta számításon kívül."[7]

A vádirat gyilkosság bűntettével tettesként vádolta Schwarcz Salamon, Buxbaum Ábrahám és Braun Lipót metszőket, továbbá Wolner Herman koldust. Bűnrészesség miatt Scharf Józsefet, Junger Adolfot, Braun Ábrahámot, Lusztig Sámuelt és Weisztein Lázárt vonták perbe. A tiszadadai holttest-csempészet által elkövetett bűnpalástolás miatt Vogel Amselt, Smilovics Jankelt, Herschkó Dávidot, Grósz Mártont és Klein Ignácot vádolták. Az ügyész a bűntető eljárás megszüntetését indítványozta Matej Ignác, Scharf Józsefné, továbbá a tiszadadai hulla felbukkanását megjósoló Rosenberg Herman ügyében. Hasonló módon megszüntetést indítványozott Róth Borbála, a Solymosinét megkörnyékező bába, a ruhaszállítással gyanúsított Groszberg Leone, továbbá Wieder Mór tokaji kocsmáros, Csepkanics György tutajos

[5] Magyar Jogászegyleti Értekezések. XII. köt. A büntető bíróságok szervezete és hatósági köre, tekintettel a magyar bűnvádi eljárás tervezetére. 1883. március 19. és június 1. között folyt vita. Budapest, 1884, 114–115.

[6] EÖTVÖS Károly: *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*. Révai testvérek Irodalmi Intézet Rt. I–III. köt. Budapest, 1904. (a továbbiakban: EÖTVÖS) III. 157.; GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 339.

[7] BARY 541.; KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon*. Kalligram, Pozsony, 2012, II. köt. 235–250.; KOZÁRI Monika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003, 443–444.

és Taub Emánuel metsző esetében. A főügyészség a tettesi cselekmény motivációját – a vizsgálóbírói határozattal egyezően – vallási fanatizmusban jelölte meg.[8]

A bírósági vád alá helyezés

A Sárga könyv alapján az ügyészségi vádindítványról az illetékes törvényszék indokolt határozattal döntött. A bírósági vádtanács elrendelhette a vád alá helyezést, határozhatott a vizsgálat megszüntetéséről, de dönthetett a vizsgálati anyag kiegészítéséről is. Meg kellett szüntetni a vizsgálatot, ha a cselekmény nem képezett bűntettet, továbbá, ha az elkövetett cselekmény büntethetősége (pl. elévülés miatt) ki volt zárva. A törvényszék megszüntető határozatot hozhatott akkor is, ha a terhelő bizonyítékok „nyomatéktalansága folytán előre látható, hogy a vádlott a végtárgyaláson fölmentetik, vagy ha elegendő ellenbizonyítékok léteznek".

A korabeli perjog szerint tehát a vádhatározatot az a törvényszék hozta, amely az ügyben az elsőfokú ítélet hozatalára is hatáskörrel rendelkezett. A perrend szerint a vádhatározat meghozatala során sem a vádlottakat, sem védőiket meghallgatni nem kellett, nem is lehetett.

A vádindítvány nyomán a királyi törvényszék 1883. április 16-án az 1430. számú végzésével döntött a fogságban lévő 15 izraelita vallású terhelt vád alá helyezéséről. A nyíregyházi törvényszék vádhatározatában a főügyész vádindítványát azzal a változtatással fogadta el, hogy Taub Emánuelt is vád alá helyezte.[9] A bírósági vádtanács gyilkosság, gyilkosságban való bűnrészesség, bűnpalástolás miatti vádhatározata kötelezővé tette a további eljárást a vádlottakkal szemben. A testület a nyilvános főtárgyalás kezdő határnapját 1883. június 19-re tűzte ki.

A vádhatározat ellen a vádlott és védője a budapesti királyi ítélőtáblához fellebbezhetett. Ilyen esetekben sem hallgatták meg a feleket, a jogorvoslati döntés ezen a fórumon is az iratok alapján történt. Főbenjáró ügyekben, így esetünkben is, a királyi Kúria felülvizsgálati jogkörben járt el.[10] A tiszaeszlári bűnper vádlottjai és védői azonban nem vették igénybe a vádemelés elleni jogorvoslati lehetőségeket. Egyrészt azért, mert ezek elbírálása legalább egy évig tartott volna, másrészt a vádlottak egyre elszántabban követelték a nyilvános tárgyalást. A nyíregyházi törvényszék vádtanácsa által Korniss Ferenc elnökletével hozott vád alá helyezési végzés – jogorvoslat híján – 1883. május 9-én jogerőssé vált.[11]

---

[8] Eötvös II. 160–161.

[9] A bírósági vádhatározat szerint „mivel a vád alá vont metszők nála voltak elszállásolva, a többiekkel egy tekintet alá esik." Bary 542.; Eötvös Károly: *A Nagy Per iratai.* OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 1384. 220–223.

[10] Eötvös III. 160.

[11] A vádhatározatot a végtárgyalás nyitónapján a bíróság elnöke „jogerejű határozatnak" nevezte. OSZK Bary 219–227.; Eötvös II. 161.

A vádbeszéd

Szeyffert Ede főügyész-helyettes vádbeszéde a nyilvános főtárgyalás nyitónapján, 1883. június 19-én hangzott el.[12] A Sárga könyv 100. §-a szerint a tárgyaláson az „elnök felszólítja a királyi ügyészség tagját, hogy a vádat terjessze elő. Erre a királyi ügyészség tagja állva és élőszóval előterjeszti a vádat, röviden megérinti a vizsgálat alatt felmerült bizonyítékokat, melyek által a vádlott a bűncselekmény elkövetésének gyanújával terheltetik, s indítványt tesz a végtárgyalás megindítására".

Az ügyész szerint a bírósági vádhatározat Scharf Móricz tanúvallomása és egyéb vizsgálati adatok alapján „jogos alapon nyugvónak mondta ki a gyanút" a gyilkosságra és a bűnrészességre. Erre a nyilatkozatra szükség volt a főtárgyalás megkezdéséhez. Azonban az ügyész már ekkor felvetette, hogy a vádhatározatból hiányzik az elkövetés indítéka, motívuma. „E kérdés nincs tüzetesen kifejtve a vádhatározatban, pedig nem lehet előle kitérni, vagy megkerülni; mert csak annak kiderítésével lesz a gyilkosság bűntettének minden constitutív eleme megállapítható, ha kimondható az »embernek előre megfontolt szándékkal megölése«." Ez a felvetés rendkívül fontos volt, hiszen a vizsgálat a feltételezett gyilkosságot kizárólag vallásszertartási indokhoz kötötte. A közvádló beszéde elején ezért utalt rá, hogy Nyíregyházán egy „vérvád" tárgyalásán jelent meg.[13]

A vádbeszéd világossá tette, hogy a korabeli ügyészség nem csupán a vádat képviselte, hanem a perbeli igazság kiderítését is feladatának tekintette. „Elővélelem s elfogultság nélkül, nyílt arccal állok itt azon egyszerű utasítással ellátva: tegyem meg a közvádlói kötelességet!" E kötelességénél fogva, a bűnösség kimondását indítványozza a valóban bűnösök ellen, „de ugyancsak törvényes kötelességem kifolyásából pillanatig sem habozok a vád alóli felmentés indítványozásában azokra nézve, akiknek bűntelensége kiderülni fog. A való tényeknek és tényleges viszonyoknak teljes világításba helyezését a tiszta igazságnak, nyilvános leleplezését és semmi egyebet ennél – ezt célozza a királyi főügyész indítványa". Szeyffert a kor legtekintélyesebb pönalistája, Anselm Feuerbach szavait idézte: „a valódi igazságot, a minden különleges nézettől s hittől független tényleg való igazságot akarom én is."[14]

A közvádló a perbeli események számbavétele során élesen bírálta a vizsgálóbíró eljárását. Legsúlyosabb kifogása volt, hogy a gyermektanú szabálytalanul kivett vallomását követte, és minden más eltűnés-verziót kizárt a nyomozás során. Kritikával illette az eljárásban részt vevő ügyészt is, aki nem tiltakozott a kiskorú Scharf Móricz

[12] Tisza-Eszlár (Napi értesítő). A tisza-eszlári bűnper végtárgyalása alkalmából. Gyorsírói felvétel nyomán kiadja a „Nyirvidék" szerkesztősége. Nyiregyháza (a továbbiakban Nyirvidék) I. sz. 1883. június 19.; Vád- és védbeszédek a Tisza-Eszlári bűnper végtárgyalása alkalmából. Gyorsírói jegyzetek nyomán. Nyiregyháza, 1883. SZEYFFERT Ede közvádló beszéde (a továbbiakban: SZEYFFERT). 3–6.

[13] A közvádló utalt arra is, hogy Kozma Sándor főügyész megbízásából teljesíti kötelezettségét, „akinek személye szintén nem maradt érintetlenül a felzaklatott szenvedélyek dúló viharában, s aki ellen a leghátrányosabb gyanúsítások szórattak a világba".

[14] *Nyirvidék,* I. sz. 1883. június 19.

vallomásának szabálytalan hitelesítése ellen. De bírálta a törvényszéket is, mert szabálytalanul bízta meg Bary Józsefet a vizsgálóbírói teendőkkel, majd 1882. május 23-án a vizsgálóbíró szóbeli előterjesztése nyomán megerősítette a gyermektanú éjjel kivett terhelő vallomását, és – a Sárga könyv 60. §-a ellenére – semmisnek tekintette a gyanút megkérdőjelező orvosszakértői véleményt.

A vádbeszéd után az elnök maliciózusan megjegyezte: arra, hogy az „előterjesztett vádnál leginkább mentő okok használtattak, melyek főképp a védelemhez tartoznak, semmi megjegyzésem nincs". Reagált viszont az általa kiküldött vizsgálóbírót ért ügyészi bírálatra. Korniss Ferenc visszautasította, hogy a „törvényszék kiküldött vizsgálóbírája lázas tevékenységgel, a föld felett és föld alatt kutatva és a holtak nyugalmát felkavarólag működött volna". Nem fogadta el azt sem, hogy a királyi törvényszék „az egész vizsgálat folyama alatt, vagy annak fejlődése folyamán, a vádban a vallás szertartási gyilkosságot tekintette volna s ezen ügyet, mint ilyent kívánta volna ellátni".[15]

A közvádlói indítványbeszéd

A Sárga könyv 108-ik §-a szerint a bizonyítási eljárás befejezése után a királyi ügyészség képviselője összefoglalja az eljárás eredményeit. Amennyiben „a büntetendő cselekményt bebizonyítottnak tartja, vádlott elítéltetését kéri a bíróság által kimondani, s egyszersmind a súlyosító és az enyhítő körülmények kiemelésével, az alkalmazandó büntetést indítványba hozza".

A főügyész-helyettes a bizonyítási eljárás lezárása után, a tárgyalás 39-ik napján, 1883. július 27-én terjesztette elő közvádlói indítványbeszédét.[16] Felszólalását feszült várakozás előzte meg, hiszen a bűnösséggel kapcsolatos érdemi nyilatkozata a per kimenetelére is hatással volt. Szeyffert utalt az ügy jelentőségére és sajátosságára, majd hosszasan indokolta, hogy a vádhatóság miért tartotta indokoltnak a vádemelést. „Valóban különös és sajátos üggyel állunk itt szemközt. Ez ügyben ugyanis nem az volt az eset, mintha a vádlottak ellen elegendő alakszerű bizonyíték nem forgott volna fenn, ellenkezőleg formai tekintetben és szám szerint a „kivett", az „önkénytes" s a „hitelesített vallomások egész halmaza feküdt előttünk, hanem a baj az volt, hogy mind e bizonyítékok megbízhatósága, belső értéke felette kétesnek, felette aggályosnak mutatkozott. Más viszonyok, más körülmények között az ily kétely s aggály magában elegendő arra, hogy a közvádló elejtse a vádat, s beszüntetést indítványozzon".

Ebben az esetben azonban „a viszonyok számbavétele mellett, a közvádló nem ezen egyszerű utat választotta, hanem a vádlottak érdekében s a felriasztott társada

[15] *Nyirvidék,* II. sz. 1883. június 20.; BARY 551. A közvádlói beszédet értetlenül fogadta a hazai sajtó jelentős része. Vö: *Pesti Hírlap,* 1883. június 20., *Pesti Napló,* 1883. június 23., Budapest, 1883. június 26. *Nemzeti Ujság,* 1883. június 20. Egyedül a *Nemzet* június 20-i száma értette meg azt az ügyészi szándékot, hogy „a nyilvánosság arénáján mérkőzzék meg egy szörnyű gyanú a védelem erősségével".

[16] SZEYFFERT 3–6.; BARY 593–595.; KÖVÉR György 524–526.

lom megnyugtatása céljából is, az ügynek a nyilvánosság előtti lebonyolítását kívánta". Utalt arra is, hogy a vádhatóság nem zárta ki azt, hogy bűncselekmény történt, és nem foglalt állást a perbefogottak ártatlansága ügyében sem. „Én – Taub Emánuel vádlottat kivéve – egyetlen szócskával sem érintettem a többi vádlottak bűntelenségét, hanem felelevenített alakban kívántam előbb látni a vizsgálat holt betűit s a bizonyítási eljárás lefolyásának idejére függesztettem fel ítéletemet, ezen tárgyalt ügyben, amelynek törvény szerint első bírája én vagyok."

A tiszaeszlári per mai elemzői számára is fontos gondolatok következtek a vádhatóság korabeli hatásköréről. „Nagyon tévednek azok, kik személyemben a bűnvadászt vélelmezték s talán várták is. Tévesnek kell kijelentenem azon felfogást, mintha az ügyészség feladatát a bűnvádi eljárásban csakis a vádlottat terhelő adatoknak s körülményeknek kiderítését célzó indítványok és cselekmények képeznék. A modern állam igazságosan akarván büntetni, közvádló közegeinek, mint állami funkcionáriusoknak e minőségüknél fogva s nevezetesen Magyarországon, az 1871. évi XXXIII. tc. által felállított királyi ügyészség közegeinek egyik eminens hivatása, s hivatali kötelessége mindent kárhoztatni és gondosan kerülni, ami bárkire nézve igazságtalanságra vezetné a büntető hatalmat."

A perbeszédben érinteni kellett a vérvád-motívum kérdését. „Visszautasíttatott előterjesztésem azon része, amely szerint az itt lévő vádlottak ellen a vallásszertartási gyilkosság gyanúja forgott fenn. Vártam tehát a felvilágosítást a vádhatározatban vázolt gyilkosságnak vélelmezett belső indoka felől, amely ismerete nélkül, miként kifejtém, s miként jelenleg hangsúlyozom, teljesen lehetetlen a büntetőtörvénykönyv 278. §-a szerint a gyilkosság bűntettének megállapítása."

Felsorolta a bizonyítás – tárgyaláson nyilvánossá és egyértelművé vált – hiányosságait: csak egy eltűnési verziót követtek; a felismerési eljárásban a hullát meztelenre vetkőztették; a ruhát három nap múlva mutatták meg az anyának; a hullaúsztatók beismerései „nélkülözik a törvényes bizonyíték kellékeit" („az önbeismerés csak akkor vehető figyelembe, ha bizonyított ténykörülmények által igazoltak, e nélkül az önbeismerésnek jogelveink szerint hatálya nincs"). A bizonyítás alapvető hiányossága, hogy Scharf Móricz az egyetlen és közvetlen tanúja a vád tárgyát képező gyilkosságnak. Ezt a bizonyítékot még akkor sem lehetne önmagában perdöntőnek tekinteni, ha a vádlottak tagadnak. Az erőszakkal kivett vallomás azonban ellentmondásos, így jogi értelemben súlyosan kifogásolható.

A bizonyítási eljárás befejezése után az ügyész összefoglalta álláspontját a vád alá helyezettek ártatlanságáról. „Meggyőződésem szerint valamennyi itt lévő vádlott bűntelen a terhükre rótt cselekményben, s ebbéli meggyőződésemhez ne nyúljon senki, miként én is tisztelem másokét és senkire sem kívánom erőltetni a magamét." „Ugyanezért nem is akarom vindikálni s különösen ez esetben az ügyészség számára azt, hogy a bíróság a per letárgyalása után is kötve legyen az ügyészi indítványhoz, mint ahol kötve van ott, hol a vádelv az eljárásba teljes tisztaságában felvétetett".

Szeyffert utalt arra is, hogy a királyi ügyészségről szóló 1871. évi XXXIII. tc. nem korlátozza a szabad bírói mérlegelést, a „bíróságot nem szorítja korlátok közé az ítélet

hozatalára nézve". Azt is hangsúlyozta, hogy mértékadó kúriai határozatok szerint az ítélő testület a legsúlyosabb („főben járó") ügyek elbírálása során nincs kötve a közvádló indítványaihoz sem a cselekmény minősítése, sem pedig a büntetés kiszabása terén. Ezen eljárási elvre tekintettel felhívta a bíróságot, hogy szabadon mérlegelje a bizonyítékokat. „Én a vádlottakat bűnteleneknek tartom s indítványozom, hogy a vád következményei alól felmentessenek."[17]

*

Ma már természetes, hogy az állam büntetőjogi hatalmát a vádhatóság képviseli. Ez a szerv kezdeményezi a büntetőeljárást, majd gyűjti össze a szükséges terhelő bizonyítékokat és – meghatározott feltételek esetén – vádat emel. Ha ez nem történik meg, nem indulhat büntetőeljárás, és ha az ügyész ejti a vádat, döntésével végérvényesen lezárja a büntetőper bármely szakaszát. Modern viszonyok között vád nélkül nincs igazságszolgáltatás, a bíróság nem folytathat hivatalból eljárást. A nagy per idején azonban még nem érvényesült a vádelv, így az ügyészségnek nem volt meghatározó szerepe az állam büntetőhatalmi igényének érvényesítésé terén.[18] Pusztán jogászi szempontból vizsgálva, a tiszaeszlári perben az előnyomozás és vizsgálat adatai nem alapozták meg a bűnösséget, nem szolgáltattak a vádemeléshez szükséges bizonyítékokat. A sértettek és a vérvád hívei azonban nyilvános tárgyalást követeltek. A felderítési perszakok hibáit itt kellett, és hivatali keretek között már csak itt lehetett tisztázni. Az ügyészség tehát formai okokból emelt vádat, amellyel lehetővé tette a nyilvános bírósági eljárást. A főtárgyaláson lefolytatott teljes körű bizonyítási eljárás végeztével a vádhatóság a perbe fogottak bűntelensége mellett nyilatkozott. Ez a vélemény azonban nem kötötte az ítélő bíróságot. Alaptalannak kell tekintenünk tehát azt az álláspontot, hogy a vádat az ügyész politikai okokból ejtette, és ezzel megkötötte a törvénykező fórum kezét, megakadályozta az anyagi igazság ítéletbe foglalását. A tiszaeszlári vérvád-ügyben szuverén bírói ítéletek születtek: mindhárom bírói testület (törvényszék, ítélőtábla, kúria) – a vádlottak ártatlanságát megállapító – felmentő ítéletet hozott.

---

[17] SZEYFFERT 2–6. A közvádló beszédét a Pesti Hírlap a korábbi állásfoglalásával szemben pozitívan értékelte. Beksics Gusztáv a lap 1883. július 28-i számában dicsérte az ügyészt a feltételes vádemelés miatt. „Azt mondta, a vizsgálat rossz volt, a vád megállapítására vagy nem szolgáltatott adatokat, vagy ezek legnagyobb részéhez kétely, gyanú fér. Tartassék meg tehát a végtárgyalás. Volt ehhez joga Szeyffert Edének? Volt. Az erkölcsi bátorságnak oly jelét adta, melyre izgatott időben csak kevesen képesek. […] A közvádló megtette kötelességét az igazságszolgáltatás, a társadalom és az ország reputációja iránt. Súlyos, de jól teljesített kötelesség volt."

[18] CSEMEGI Károly: *A magyar bűnvádi eljárás tervezetének indokai. I. A bűnvádi eljárás alapelvei és főbb intézkedései.* Budapest, 1882, 15.

BIBLIOGRÁFIA

Források

OSZK BARY
Bary József tiszaeszlári vizsgálattal kapcsolatos iratai. OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 1847/I–II.
OSZK EÖTVÖS
EÖTVÖS Károly: *A Nagy Per iratai*. OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 1384.

Felhasznált irodalom

MAGYAR JOGÁSZEGYLET 1884
A büntető bíróságok szervezete és hatósági köre, tekintettel a magyar bűnvádi eljárás tervezetére. 1883. március 19. és június 1. között folyt vita. Magyar Jogászegyleti Értekezések. XII. köt. Budapest, 1884.
BARY 1933
A tiszaeszlári bűnper. Bary József vizsgálóbíró emlékiratai. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1933.
CSEMEGI 1882
CSEMEGI Károly: *A magyar bűnvádi eljárás tervezetének indokai. I. A bűnvádi eljárás alapelvei és főbb intézkedései*. Budapest, 1882.
EÖTVÖS 1904
EÖTVÖS Károly: *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*. Révai testvérek Irodalmi Intézet Rt. I–III. köt. Budapest, 1904.
GYURGYÁK 2001
GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
KOMORÓCZY 2012
KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon*. Kalligram, Pozsony, 2012, II. köt.
KOZÁRI 2003
KOZÁRI Monika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003.
KÖVÉR 2011
KÖVÉR György: *A tiszaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
NÁNÁSI 2011
NÁNÁSI László: *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945*. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2011.
NYIRVIDÉK 1883
Tisza-Eszlár (Napi értesítő). *A tisza-eszlári bűnper végtárgyalása alkalmából*. Gyorsírói felvétel nyomán kiadja a „Nyirvidék” szerkesztősége, Nyiregyháza, 1883.
GYORSÍRÓI JEGYZETEK 1883
Vád- és védbeszédek a Tisza-Eszlári bűnper végtárgyalása alkalmából. Gyorsírói jegyzetek nyomán, Nyiregyháza, 1883.

Abstract

An Odd Charge: Contribution to the History of the Tiszaeszlár Case

The paper examines the accusation by the prosecutor as one of the odd momenta of the blood libel case of Tiszaeszlár in 1883. As usual, the criminal procedure began with the administrative (police) phase, when (legally relevant) evidence related to the disappearance of Eszter Solymosi on April 1, 1882 needed to be collected and versions had to be drawn up about the possible crime and its assumed perpetrators. This phase of the procedure later proved to be unsuccessful because from the beginning, the authorities involved had searched for perpetrators of a ritual murder. In the second phase, i.e. the pre-investigation period, the data were collected, witnesses were interviewed and personal exhibits were recorded exclusively in this direction, too. At the end of this phase, the authorities did not have any evidence that could prove the original assumption; the suspicion of the murder was still based on the testimony of Móricz Scharf, aged 14.

In the accusation period, i.e. in the third procedural phase, it was still probable that the human corpse found in Tiszadada on June 18, 1882 was Eszter's corpse. And, if an unknown human corpse was found, it could even be assumed that the girl who had disappeared was still alive. In cases like these, the public prosecution had to decide whether it would file charges (in spite of the incomplete investigation and substantive evidence), the supplementation of evidence would be ordained or the investigation would be terminated. National public prosecutor Sándor Kozma – although he was convinced of the unsustainability of the charge – opened the further phases of the criminal procedure and proposed the accusation.

Examined merely from a legal point of view, the pre-investigation and investigation data of the Tiszaeszlár procedure did not establish the guilt nor provided the evidence necessary for accusation. However, the injured persons and those believing in the blood libel demanded a public trial. Thus, the mistakes of the clarifying phases of the trial needed to be and – under law – could only be explored here. Therefore, the public prosecution made accusation for formal reasons that enabled the public court proceedings. After the complete evidence procedure was conducted at the main trial, the public prosecution declared the accused persons to be innocent. That opinion, however, did not bind the judging court. Thus, the point of view is considered to be ill-founded which claims that the charge was dismissed by the public prosecutor for political reasons and thus the court was bound and the judgement of the material truth was hindered. In the Tiszaeszlár blood libel case, independent court verdicts were delivered: all three instances of the court system established the innocence of the accused persons in their verdicts.